

Copyright © 2020, Svetislav Basara
Copyright © ovog izdanja 2020, LAGUNA

KONTRAENDORFIN

disertacija

Kupovinom knjige sa FSC oznakom pomažete razvoj projekta
odgovornog korišćenja šumskih resursa širom sveta.

NC-COC-016937, NC-CW-016937, FSC-C007782

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

Biti bolestan znači biti loše, ali ne kao loš momak, nego kao loša zemlja.

Geogres Canguilhem

Evo toka bednog ljudskog života: iz zemlje, na zemlji, u zemlju, iz zemlje u oganj, iz ognja na suđenje, sa suđenja ili u pakao ili u život večni...

Sveti Columbanus

Ovaj svet je pakao.

Schopenhauer

Na kraju ovog stoleća slikarstvu je loše. Onome ko voli domovinu slika, uskoro će ostati samo ograničen prostor muzeja, kao što će onome ko voli prirodu ostati samo rezervati prirode da bi u njima gajio nostalgiju za onim čega više nema. Tek tu i tamo neko izuzetno delo kao vrsta koja odoleva nestanku; juče Bonarovo i Đakometijevo, danas dela Francisa Bacona, Baltusa i Stojkovića. Veze koje su se vekovima strpljivo gradile između zemlje i slika za nekoliko decenija su se raspršile pred našim očima.

Jean Claire, *Critique de la modernité*

Definicija mikrofonijske: tip povratne sprege (*feedback*), koju čini proces vraćanja dijela izlazne energije nazad ka ulazu uređaja koji obavlja konverziju energije.

Popularni leksikon

MIKROFONIJA

Decembra dvanaestog, godine dve hiljade devete, oko pet popodne, sedamdeset osam zarez nešto sati otkako oka nisam bio sklopio, tri i po (otprilike) sata pre nego što će Stojković umreti na mojim rukama, a ja zapasti u anafilaktički šok, potom u delirijum tremens, Stojković se prenu iz dremeža i reče, čoveče, smrt je pred vratima, vreme je da se ispovedim. Piši.

Novi red.

Ne posete muzejima, ne Likovna akademija, ne smucanja po galerijama – streljanja su od mene napravila slikara i čoveka. Oktobra 1941, kao učenik odeljenja II2 Užičke gimnazije svakodnevno sam prisustvovao smaknućima tzv. narodnih neprijatelja, takvo je bilo zakonopravilo, takav zeitgeist, nisu se ti časovi očigledne nastave mogli izvrdati, u ono vreme si imao tri mogućnosti: 1. da streljaš, 2. da budeš streljan, 3 da streljanja gledaš.

Pa ti biraj.

Dva sam, doduše, streljanja nepažnjom propustio, pobegao s časa, negde se zaigrao, šta li, ali otac mi je (na njegovu i majčinu sreću, ne moju) u poslednji čas pribavio lekarsko opravdanje, da nije – a malo je falilo da ne uspe – zaceo bi i mene streljali, što bi, uzgred, bio bingo, ali nisam bio te sreće, a da budem iskren, tada nisam ni imao muda da budem streljan. Bili su to odvratni prizori, reče potom Stojković, ne bez tronutosti u glasu, da bi odmah potom, bez trunke tronutosti, rekao da su ti prizori uprkos odvratnosti – ili možda upravo njoj zahvaljujući – ostavili snažan pečat na njegov docniji život i njegov *likovni izraz*, a da ni sada, posle toliko decenija, nije sasvim načisto ko je u tom krvavom pandemonijumu bio (u vizuelnom smislu) odvratniji: oni koje su streljali, oni koji su streljali ili oni koji su streljanja posmatrali iz publike i po svršetku ih nagrađivali ovacijama. Nemoj me tako gledati, reče Stojković, opazivši da se mračim, nismo li se davno saglasili da su ubijeni ključni saučesnici i svedoci saradnici u sopstvenim ubistvima, šta ti sad nije jasno, šta je u mojoj rečenici nehumano i politički nekorektno, jebala te humanost, humanost i korektnost su nas dovele i dovele. Nisu, međutim, ni streljanja dugo potrajala, reče potom Stojković, nešto smirenijim tonom, u Srbiji nikada ništa ne potraje, zašto bi streljanja bila izuzetak. Potrajala bi, doduše, još izvesno vreme, bar dok ima municije, ali ih je prevremeno, mada prekasno (svi koji su nešto vredeli, nešto imali i nešto znali već su bili postreljani), zaustavio Kommando der Heeresgruppe F (jugoistok) koji se krajem novembra trgnuo iz letargije i na strateške položaje iznad Užica – jedan na Tatincu, drugi na Zabučju – rasporedio dva voda kuvara Sturmstaffela koji su spuštenih gaća za tili čas deinstalirali sovjetsku marionetsku instalaciju skupa sa revolucionarnim marionetama, tako što su ih plotunima

prdeža oduvali preko Drine u Bosnu, razvejali ih po Crnoj Gori, a i šire, eto, tako su se, munjevito i smrdljivo, širile ideje revolucije i NOB-e i socijalne pravde. Posle rata ponovo je tu i tamo bilo sporadičnih streljanja, ali mnogo manje – reče Stojković ne bez rezigniranosti u glasu – i što je najgore, dodade, nisu bila javna ni obavezna za srednjoškolce. Nekadašnji polet je splasnuo, streljanja su postala izuzetak, ne pravilo već su bila *passé* i u Francuskoj u koju sam odmah po završetku Likovne akademije otišao jureći za svetskom slavom da bih na kraju našao đavola. Ako ni zbog čega drugog, reče Stojković, zbog bogoprotivne žudnje za slavom ovoga sveta za moje me je dobro trebalo najmanje triput streljati i svaki put overiti metkom u potiljak, avaj, sve sam šanse bio prokockao, reče Stojković, osim nešto malo u SSSR-u, Kini i (nešto više) u Podсахarskoj Africi, streljanja više nigde nije bilo, beše nastupilo mračno doba masovnih fascinacija ljudskim pravima, nordijskim tam-tam ritmovima, pijenjem droge, flower-power bulažnjenjima, američkom likovnom ciganijom, kultovima cunilingusa i felatia, mini suknjama i elitnim pariskim profuknjačama koje su, uspešnije nego deset uzastopnih streljanja, usmrćivale ne samo tela nego i duše, pričali smo već o tome, nemojmo se ponavljati, jeste da Eros i Thanatos idu ruku podruku, ali vratimo se mi na streljanja, tu smo kao kod kuće. Kad god se, kažem, prisetim tih masovnih egzekucija, te donebesne kuknjave, tih zapomaganja, tog leleka osuđenih na samrt, tih potoka krvi i gejzira prosutih mozgova, tog radosnog klicanja onih koji su imali (prividnu) sreću da se (privremeno) nađu u streljačkom stroju ili bar na bezbednoj strani streljanja, u publici, kad god se, kažem, kaza Stojković, toga prisetim, gorko zažalim što sam prestao da slikam, trebalo je to da naslikam dok sam slikao, zažalim takođe što sam

slikao i dok sam slikao, tačnije malao, najtačnije – štancovao tričarije *u trendu* koje sam po skupe pare prodavao judeo-masonskim galeristima i tako umetničkim kurvanjem podmirivao dugove u koje sam zapadao zbog klasičnog kurvarluka, zbog nezajažljivosti dupeta, da ne okolišim. Precrtaj zbog nezajažljivosti dupeta, napiši zato sam dupetom i slikao, reče potom Stojković, da bi odmah potom rekao da mu tokom tih streljanja obaveznih za sve najodvratnija nisu bila sama streljanja, nego niske grane na koje behu spala. U boljim vremenima, reče Stojković, u činu streljanja beše nečeg apolonijskog, baroknog, antički tragičnog, gospodstvenog – nepotrebno precrtati – odisala su ta streljanja estetski besprekornim patosom, seti se samo Goyinog platna 3. maj 1808, stavi ruku na srce, porazmisli, pa reci ko u takvom ambijentu, pred štafelajem takvog jednog majstora ne bi pozeleo da bude streljan ili bar da strelja, sasvim svejedno, dobro, de, ne baš svejedno, ispravi se Stojković, ali maltene svejedno. Kako je vreme proticalo, reče potom Stojković, jedva čujnim tonom kojim je uvek govorio o starim, dobrim vremenima – streljanja su, kao uostalom i sve ostalo, propadala, srozavala se, spadala na sve niže i niže grane, da bi u masovnim užičkim streljanjima iz 1941. dotakla dno dna. Streljanja u principu služe da bi se zaveo teror, ova su izazvala nered i pometnju. Ništa tih meseci u Užicu nije bilo izvesno, niko u Užicu nije znao kud udara. Dok se ne bi prebrojali mrtvi – a to je zbog sveopšteg neznanja osnovnih računskih radnji umelo da potraje, pa je sa obe strane streljačkog stroja neizvesnost bila velika – nije se znalo ni ko je streljao, ko streljan, ko živ, ko mrtav, svojim sam očima to gledao, opšta gnusoba, pometnja i strah behu toliki da je bilo maltene svejedno da li si streljao, bivao streljan ili si streljanja posmatrao. Bilo je u Užicu, tu doskora, opskurnih

individuuma (možda ih još ima) koji sve do sredine sedamdesetih godina XX veka nisu bili sigurni da li su 1941. streljani ili nisu, toliko se neizvesnost bila protegla u budućnost. U vremenu o kome govorim samo je Đilas bio stopostotno siguran da neće biti streljan, niko drugi. Tvoj, recimo, deda po majci – jedna od prvih žrtava užičkog termidora – mogao je ne biti streljan, imao je sve uslove da ne bude, ali znaš kakav je život, mnogi koju su ispunjavali sve uslove da budu streljani, koji su, štaviše, opšteg dobra radi, morali najmanje dvaput biti streljani, ne samo da nisu bili streljani, nego su komandovali streljačkim strojevima i po završenom poslu pištoljskim hicima overavali streljane. Tvoj deda je, kao i Đilas, bio samouveren čovek, ali je, za razliku od Đilasa, bio samouveren o svom trošku, a bio je (takođe za razliku od Đilasa) i radan, čuvaran i sposoban, toliko radan, čuvaran i sposoban da te iako streljan pre šezdeset osam zarez nešto godina, još uvek posmrtno izdržava, još uvek živiš od homeopatskih ostataka njegovog kapitala, čiju su glavnicu opljačkali i spičkali Đilas & Co. Čim to spičkaš, a samo što nisi, ja ću odapeti – u stvari samo što nisam – pa ćeš živeti od ostataka mog kapitala, reče Stojković kroz smeh i nastavi gde je stao. Smeo bih vaditi maziju, reče, da je tvoj deda nešto črčkao, makar mastiljavom olovkom, da je nešto crt-kao, makar drvenim bojicama. Ako bi se to dokazalo, a nije nemoguće dokazati, onda bi se sa sigurnošću moglo ustvrditi da je tvoj deda streljan samo zato što je imao zlu sreću što ćeš mu ti, notorni skratitelj života likovnih umetnika, jednoga dana u budućnosti biti unuk, reče Stojković i po ko zna koji put zabode prst duboko u moju živu ranu. Ako je bilo tako, a gotovo sam siguran da jeste, treba da znaš da tvoj deda nije bio jedini slikar (amater) koga si u prenatalnoj akciji skraćivanja života likovnih umetnika, po kratkom

postupku poslao pred Đilasov streljački stroj. Istoga, naime, dana kad i tvoj deda, štaviše u istoj *turi* – pouzdano znam, proverio sam u arhivi – streljan je Mihailo Milovanović (r.1879. †1941) osrednji akademski slikar koji je sa estetske tačke gledišta streljanje debelo zaslužio, mada ne i sa etičke, jer je nekoliko meseci pre masovne smrti – zahvaljujući poznanstvu sa nemačkim komandantom mesta, kolegom sa Die Akademie der Bildenden Künste u Minhenu (na koju, nota bene, iako talentovaniji od Milovanovića, Hitler nije bio primljen) – garantujući životom i imovinom od okupatorskog streljanja izbavio N.N. komunističko kopile koje mu je zahvalnost uzvratilo tako što je, kad su na red došla naša, domaća streljanja, čim je pala komanda *pali*, prvo pripucalo u Milovanovića. Nikada ti nećeš istražiti okolnosti koje su dovele do streljanja tvog dede, reče potom Stojković, bajagi rezigniran, ponajpre zbog lenjosti, ali i zbog (osnovane) bojazni da bi mogao iščeprkati – a zacelo bi iščeprkao – da odgovornost za smrt tvog dede pada na tvoju, a ne na Đilasovu, leševima streljanih ionako pretrpanu dušu, ja bih to umesto tebe za tili čas istražio, ali smrt mi je pred vratima, čoveče, *nemam više vremena*, što no rekla šefica smene u pogonu domaće lirske radinosti, Maksimović, Desanka (r.1898. †1993) – reče Stojković ubrzano, u dahu – u maniru TV najavljiivača koji huškaju imbecile na konsultacije sa lekarom ili farmaceutom – a onda osokoljen pomišlju na skoru smrt odjuri u podrum da potraži bocu nekog probra-nog vina, odakle munjevito izlete prekriven kurjucima kunadre i paučine i nastavi gde je stao – Maksimović, dakle, Desanka koju je naš pokojni drug, Kangrga, poetički besprekorno nazvao Megaplačipička, a koju je u njenoj osamdeset šestoj zarez nešto godini na njeno pravo mesto u pravoj (za sada nenapisanoj) *Istoriji srpske književnosti i srpskog*

slikarstva XIX, XX i XXI veka – mom *životnom spisu* koji ću napisati posle smrti, s one strane groba, u pravo vreme i na pravom mestu – postavio, kao pesnik osrednji, ali otrovno duhoviti, Nenadić, javno je upitavši pred masom okupljenom oko stolova sa pečenjem na nekom književnom festivalu, je li, baba, jel bi se ti jebala u dupe? Maksimovička je Nenadiću – svedoče očevici – vidno polaskana, sve se zagonetno i dvosmisleno osmehujući, kao iz puške odgovorila, citiram – ju, ju, Milane zaboga ne – i time stekla privilegiju da joj u Valjevu za života, pod njenim pokroviteljstvom bude podignut spomenik u prirodnoj veličini, rad N.N. kamenoresca, ali Popoviću (Ljubomiru, r.1934. †2017) sve da sto put zaredom umre, sve da Peta Republika Popoviću podigne spomenik na vrhu Trijumfalne kapije – Valjevo nikada neće podići spomenik – i to na Popovićevu sreću – jer u Srbiji, a naročito u Valjevu, spomenik možeš dobiti samo ako te javno obese (Stevan Filipović) ili ako izjaviš – a da te niko ne proveri na detektoru laži, a trebalo bi – da se ne jebeš u dupe (Desanka Maksimović). Nema u Srbiji mermera i granita za stare majstore, reče Stojković, a Popović je od mladosti bio stari majstor i oduvek je imao puno sreće, pa će imati i sreću da mu zemno podobije ne bude posmrtno unakaženo izlivanjem u državnoj topolivnici ili (što je gore) unakarađeno štemajzom nekog akademskog klesara, kao što je za života (s pravom) unakažena Maksimovička. Imao je Popović još veću sreću – rođen čovek pod srećnom zvezdom, pa to ti je – da je srazmerno kasno upoznao tebe – kud ćeš veće sreće, ima li boljeg recepta za dugovečnost, ne propusti Stojković priliku da me pecne – a u vreme užičkih streljanja imao je statistički praktično neverovatnu sreću da, u doba kad niko nije imao ispod trideset, ima svega sedam godina i da ne živi u Užicu, nego u Valjevu, jer da bi obrnuto ne bi

mu maloletnost pomogla – i mlađe je Đilas (uz tvoju asistenciju) prislanjao uza zid – završio bi Popović, kao kruška, u masovnoj grobnici, zaliven krečom, rame uz rame sa leševima Milovanovića, tvog dede, i tako dalje, i tako dalje, da ne nabrajam, čitavog jednog mnoštva zanatlija, slikara, šofera, šustera, šlošera, grafičara, vajara, pekara, opančara, slučajnih prolaznika, pasa i mačaka, kojima si ti poskraćivao živote, a koje je Đilas, kako se to kaže u gangsterskom žargonu, samo overavao. Uh, ta streljanja – uzviknu Stojković tonom za koji mi ne bi sasvim jasno da li je usklik oduševljenja ili krik očaja – kad god se prisetim tih streljanja, reče potom, sve mi se tumbe okrene, obuzme me teško uninije i tada u najmračnijoj komori mračnih dana stanem premotavati kilometarske rolne negativ filma o mom govnerskom životu, sa kojih u takozvanim redovnim okolnostima – ako takvih uopšte ima – u mraku foto-laboratorije otupelosti, razvijam, pravim, isecam, lepim, montiram, retuširam. štancujem – dopiši ako sam nešto propustio – biografske pozitive, zapravo fotomontaže, čemu okolišiti. Samog sebe dovodim u pitanje u tim trenucima, nastavi Stojković istim tonom, posumnjam u tim trenucima u sve u vezi sa mnom – što mi se ne bi događalo da sam blagovremeno streljan, dometnu Stojković, drhtavim, sa njegovim habitusom apsolutno nespojivim glasom – pomišljam tada, reče potom Stojković, da sve što sam u životu ikada mislio u stvari nisam mislio nego ili uopšte nisam mislio ili sam pogrešno mislio ili sam – najčešći slučaj – mislio sasvim suprotno od onoga što sam mislio da mislim ili sam se samo pretvarao da mislim. Poverujem, takođe, da nikada nisam verovao ni u šta od svega u šta sam verovao nego da sam samo fanatično glumio da u to verujem. Pitao sam se u *negativitetima* – i nikada nisam pronalazio odgovor – šta ja u stvari pouzdano

– ne iz trača i ne po čuvenju – znam o Andriću, i da li sam – osim iz viđenja i iz daleka – Andrića ikada video, što se kaže, *uživo*. Nisam u tim trenucima bivao siguran – ni sada nisam sasvim siguran – da li sam po Kalemegdanu šetao u društvu sa Andrićem, ukorak sa njim, ili sam ga pratio kao agent Udbe hodajući dva tri metra iza njega, nisam, naposljetku, bio siguran nisam li možda i bio agent Udbe i nisam li možda ja bio onaj pijanac koji mu je na Kalemegdanu zalepio novčanicu od 500 RSD na čelo, a tek nisam bio siguran – niti ću ikada biti – da li je Andrić meni, licem u lice, govorio ono što mislim (ili izmišljam) da mi je govorio ili je govorio sam sa sobom, a ja to prisluškiavao, pamtio, pa posle mnogo godina tebi prepričavao, a ti to posle zapisivao, ne bi me začudilo da je tako, jer se u Srbiji upravo tako stvara istorija, a na isti se, u stvari stoput gori način i piše. Muka duhu, što se kaže. Kad god se, kažem, setim tih streljanja, kaza Stojković – i dodade da to retko čini jer bi u suprotnom poludeo – odmah se smutim, zapadnem u smrtonosni *negativitet*, ophrvaju me strah, strepnja, čemer i sumnja u sve i svakog. Tada i u Andrića posumnjam, reče Stojković zagrobnim tonom, a ja se naježih. Zapitam se u tim trenucima zašto Andrić nikada nije streljan, a bilo je toliko prilika (i povoda), takođe reče Stojković, sav zagonetan, a ja se užasnuh. Trebalo mi je mnogo vremena, reče Stojković potom, da shvatim da Andrić nikada nije streljan – iako je to debelo zasluživao – zato što bi streljanje za njega bilo eutanazija, čućeš kasnije zašto. Andrića je, uostalom, bilo i tehnički nemoguće streljati, doći ćemo i do tehničkih detalja, samo polako. Kako uopšte – zapita se Stojković – nanišani i pogoditi osobu koja je uvek izvan dometa i koja neprestano nešto mašeći uvek pogađa strogi centar svake unosne mete.